פרקי תולדות על הגאון רבי ישראל משקלוב ז״ל

מגדולי תלמידי הגר״א מווילנא ז״ל / בעל ״פאת השולחן״ ו״תקלין חדתין״ על מס׳ שקלים

פרק היסטורי׳:

ניסיונו וכשלונו של הגאון ר׳ ישראל משקלוב לחדש את ״הסמיכה״

א. תולדותיו

מקום לידתו של ר׳ ישראל בן ר׳ שמואל אינו ידוע, וכן לא ידוע התאריך המדויק של הולדתו. נולד בערך בשנת תק״ל (1770). אביו היה ידוע כצדיק וכתלמיד חכם. על סבו, ר׳ עזריאל, ידוע כי עלה ארצה בשנת תקל״ב [1772], כדי לבדוק את האפשרויות ליישוב אשכנזי בארץ. בדרכו חזרה לליטא, בהיותו באיזמיר, נפטר. ר׳ ישראל מייחס את עצמו לסבו זה ב״האמת מארץ תצמח״, ובלי ספק, קיימת זיקה עמוקה בין הסב לבין נכדו, למרות שלא הכירו פנים אל פנים.

אצל הגר״א למד רק בשנת חייו האחרונה. הוא שימש אותו בשנת תקנ״ז 1797], ובעשרים הימים האחרונים לחייו של הגר״א לא מש יומם ולילה מעל יד מיטתו. למרות פרק הזמן הקצר, יחסית, ששהה במחיצתו של הגאון. הוא נחשב לאחד המובהקים שבתלמידיו, ואחר פטירתו עסק עם חבירו ר׳ מנחם מנדל משקלוב בהבאת תורתו לדפוס. ר׳ ישראל סידר את פירושי הגר״א לשולחן ערוך אורח חיים.

לאחר מכן חזר לשקלוב, ובה היה מגיד מישרים. בערך עשר שנים הרביץ שם תורה ויראה.

בסוף שנת תקס״ט [1809] עלה ארצה בראש השיירה השלישית של תלמידי הגר״א. לצפת הם הגיעו בתשרי תק״ע. שם מצאו קהילה פרושית קטנה, שמנתה 40 משפחות - כ-150 נפש. בראשה עמד ר׳ מנחם מנדל משקלוב. מצבה החומרי היה קשה מנשוא. דרושה הייתה עזרה דחופה מן החוץ. ראשי העדה לא ראו דרך אחרת מאשר לשלוח לחו״ל אישיות חשובה ובעלת השפעה, שתצליח לקבוע ״מעמד״ מסוים ומתמיד בשביל העדה. לא נמצא מתאים למשימה כבדה זו יותר מר׳ ישראל. בשלהי חורף תק״ע, חודשים ספורים לאחר עלייתו ארצה, יצא דרך קושטא, ואחר יגיעות רבות הגיע לליטא. בעזרת ידידים ועסקנים, ובייחוד בעזרתו הגדולה של ר׳ חיים מוולוז׳ין, הוא הצליח לארגן מקורות להכנסות קבועות. במסעו הגיע עד ורשה, עשה הסכם עם החסידים על חלוקת הכספים על פי מספר נפשות. הוקם ועד בוילנה בראש חלוקה.

בתוך המערבולת של הרפתקאות, אכזבות, עבודה קשה ועמל רב, שעברו על ר׳ ישראל, הוא הדפיס במינסק את ספרו ״תקלין חדתין״ על מסכת שקלים בשנת תקע״ג.

שלוש שנים שהה בנכר, ובתקע״ג חזר ארצה, בתקוה כי אחר שהבטיח את קיומה של עדת הפרושים, יוכל להתמסר ללימוד תורה ולהרבצתה. אולם בתקע״ג פרצה מגפה בצפת. יהודים רבים ברחו לירושלים, ור׳ ישראל ומשפחתו עמהם. בדרך מתה עליו אשתו, ובירושלים מתו בזה אחר זה חתנו, בתו, בנו, בת נוספת ובן נוסף. באותו זמן הגיעה אליו שמועה מהגליל על מות הוריו במגפה.

נוגע ללב ומרשים תיאורו בהקדמתו ל״פאת השולחן״ פרק עגום זה שבחייו:

> **והייתי כשוכב בלב ים באש התבערה הנז׳ ואוהבי ורעי רחקו ממני, והייתי שוכב על הגג בוכה ומתנפל ומתחנן לפני אבינו שבשמים. ובתי הצנועה מרת שיינדל תח׳ הייתה גם כן קטנה חולה מוטלת על ידי, ודמעתי על לחיי עיני ירדו מים על כל אשר עבר עלי וגדול כים שברי.**

במצב זה נדר ר׳ ישראל ״לסדר חיבור סדר זרעים בתלמוד ירושלמי עם שיטת קה״ק רבנו החסיד. . . ״ (הקדמה לפאת-השולחן).

כוח העמידה שלו וגדלות נפשו מעוררים הערצה. אחרי המגפה שב לצפת ועמד בראש העדה, נשא אישה שנייה והקים משפחה חדשה. ר׳ מנחם מנדל משקלוב נשאר בירושלים, ועמו חלק מאנשי הכולל. היה על ר׳ ישראל לבנות הכול מחדש, מן המסד ועד הטפחות. גם בתקופה זו סבלה הקהילה צרות רבות. הערבים רדפו את היהודים, בעיקר את האשכנזים. אחרי הירצחו של ר׳ חיים פרחי בתקע״ט, הושלך ר׳ ישראל לבית הסוהר כדי לסחוט כסף פדיון. שוב ושוב היה על ר׳ ישראל להשיג סכומי כסף ניכרים, ולפנות שוב ושוב לעזרה מארצות הגולה.

בשנת תקפ״ה, שנה גשומה במיוחד, התמוטטו בתים רבים בצפת וקברו את היושבים בהם. גם ביתו של ר׳ ישראל התמוטט ובני ביתו ניצלו בנס. ר׳ ישראל ראה בכך נס וניסיון, על אשר אחר לשלם את נדרו, לחבר ספר על סדר זרעים, והלכות ארץ ישראל. בתקצ״ד הוכן הספר לדפוס, אולם מרד הדרוזים הבריח את אנשי צפת לכפר עין זיתון עד יעבור זעם. בעיר החריבו הדרוזים את הבתים וכל אשר בהם, וכן הרסו את בית הדפוס של ר׳ ישראל ב״ק. בנס נותר לפליטה כתב היד של ״פאת השולחן״. בסופו של דבר יצא הספר לאור רק בשנת תקצ״ו. ושוב עסק ר׳ ישראל בשיקום אנשי קהילתו ובתיהם. .

בשנת תקצ״ז החריבה רעידת אדמה עזה את צפת. כאלפיים יהודים נספו, מאות ואלפים נותרו מתחת לעיי החורבות זמן רב, עד שהגיעה אליהם עזרה. ר׳ ישראל שהה אז בירושלים. הוא לווה סכומי עתק מהספרדים ופנה לחו״ל בבקשה דחופה לעזרה. הוא ארגן ושלח משלחת הצלה לטפל בנפגעים.

לאחר הרעש חוסלה למעשה הקהילה הפרושית בצפת. רק בודדים ממנה נותרו בעיר. רוב הניצולים קבעו את מושבם בירושלים, ור׳ ישראל עמהם. הוא המשיך להנהיג את הקהילה עד מותו. כך הוכרעה המחלוקת בין צפת לירושלים.

ר׳ ישראל נפטר בטבריה, בעת שיצא להירפא במעיינותיה בשנת תקצ״ט. הוא נקבר בטבריה. מקום קבורתו לא היה ידוע עשרות שנים. לפני שנים אחדות התגלה בבית הקברות בטבריה חלק שבור של מצבה, ועליו רשום שמו וספרו ״פאת השולחן״. החלק נקבע בתוך מצבה חדשה שהוצבה במקום בו נמצא החלק השבור של המצבה הישנה.

ב. דמותו התורנית

לר׳ ישראל, כתלמיד מובהק של הגר״א, הייתה זיקה עמוקה מאוד אל רבו, אותו הוא העריץ מאוד והשתמש בביטויים יוצאי דופן בכותבו עליו.

בהקדמתו ל״תקלין חדתין״ הוא כותב:

> **... ״אם באתי לספר תמים פעלו ועצם חסידותו ונוראות קדושתו של רבנו הגדול והקדוש רשכבה״ג, הוא החסיד האמיתי מרנא ורבנא אליהו נ״ע מוילנא, ומשפט דרכיו בשיטותיו העמוקות ויפי הגהותיו המאירים כשני המאורות הגדולים, וכל דיירי ארעא כלא חשיבין נגדו בעצם בקיאותו בכל דברי התנאים והאמוראים הנמצאים אתנו בחיבוריהם הקדושים בנגלות ובנסתרות, אשר הם סדורים ופתוחים לפני עיניו אף לספר אותיותיהם... ״**

כיון שהוא זכה להיות במחיצתו של הגאון רק זמן מועט, הוא הביא כתנא דמסייע את המפורסם שבתלמידים והמובהק שבהם - ר׳ חיים מוולוז׳ין.

בהקדמה זו מציין ר׳ ישראל, כי ביקשו גדולי הדור לגנוז הגהותיו של רבינו הגדול.

> **״כי מי שלא שימש כל צורכו ביגיעה ובשקידה רבה לחפש בדבריו, ואשר לא צללו בים התלמודים, ודאי ימצא כמה דברים אשר יהיו נראים כסותרים זה את זה או דברי הראשונים ואף איזה גמרא ערוכה. ידמה לו לפי חסרון דעתו ושכלו הנמוכה, כי מרבנו הגדול זנוחה, והוא לא ידע ואשם כי הטעות אחריו כרוכה״.**

הוא מביא דוגמאות לכך שדברי הגר״א קשים מאוד להבנה:

> **״ומה נעשה לשיטותיו החמורות בשו״ע, הצריכים עיון וחיפוש רב. ומה גם להגהותיו העמוקים מיני ים וסתומים וחתומים המה. מי יצלול בעמקי תהום דעתו הרחבה וידלם לנו? ובפרט כי הגהותיו נרשמים בקצרה מאוד מאוד, לפעמים בחלוף תיבה אחת או אות אחת או מחק אח׳ ואפילו נקודה אחת. השלים כוונתו לפי עמק דעתו הרחבה, כי לא רשמם אלא לעצמו״.**

בהמשך הוא מדבר על הצורך לשמור על עבודת המדפיסים והמסדרים, המשנים את הכתוב על פי ״הבנתם״ ומסלפים את דברי הגר״א.

הוא מסביר את דרך הלימוד המיוחדת של רבו הנערץ בנגלה ובנסתר, ומסביר מדוע בחר לכתוב על מסכת שקלים - מסכת שתלו בה שיבושים רבים, אין בה עניינים מעשיים והרי היא כמת מצווה. פירושו על המסכת יהיה על פי נוסחת הגר״א ודרכו.

הקדמתו לתקלין-חדתין מסתיימת בציפייה לגאולה:

> **ונזכה שיתקבצו כל אחב״י לארה״ק. וכיון שיקובץ נידחי ישראל, מתרוממת קרן צדיקים, וכיון שתתרומם קרן צדיקים, ירושלים נבנית; וכיון שנבנית ירושלים, משיח בן דוד בא ויבנה בית המקדש. גדול יהיה כבוד הבית האחרון, ומלאה כל הארץ דעה, ועלה כבוד ה׳ לעולם ועד, כן יהי רצון אמן.**

האם מבוטאת כאן השקפתו על סדר מחייב של הגאולה המעוגן בסדר הברכות בתפילת שמונה עשרה? - בהחלט יתכן.

חתימתו מבטאת אף היא את תפישתו את עצמו:

> **דברי הטרוד ונודד, כציפור נודדת מקינה, מתאבק בעפר רגלי חכמים עיני ולבי שם כל הימים עפר ארץ ישראל בלא״א כמוהר״ר שמואל נ״י מה״צ אתל.**

ר׳ ישראל סידר והביא לדפוס את ביאור הגר״א על שו״ע או״ח. ואף כאן בהקדמתו - ״הקדמת המסדר, וכללי הספר להדר״ - מתאר הוא את תחושתו:

> **הנה צעיר אנכי לימים, נכסף להתאבק בעפר רגלי חכמים. על כן זחלתי ואירא מחוות דעי אף אני גם הלום אחרי רואי. אמרי נעם היקרים המסולאים בספירים, מרבותי החכמים הגדולים אשר קטנם עבה ממתני. פיהם פתחו בחכמה לספר אחד מיני אלף אלפי אלפים מקצות דרכי רבנו הגדול והקדוש המחבר נ״ע. ומי אנכי, בער מאיש ולא בינת אדם לי, לגשת**

אל הקדש פנימה? כי היתכן ליתוש שהוא ברמשים, שיערב לבו לגשת מול הדרת פני הארי המלך הגדול שבחיות הגיבורים והחלשים. . .

נכון כי סגנון מעין זה מקובל, אולם הערצת הגר״א ותחושת קטנותו לידו בולטת במיוחד.

אחרי פתיחה זו, הוא מסביר את דרך כתיבתו של הגר״א את הליקוטים, ואת דרך עבודתו והכנתו את דברי הגר״א לדפוס, מביא עשרה כללים ומסיים בדברים הבאים:

כל תוחלתי וסברי הוא זכותו הגדול, אשר זיכני השי״ת ב״ה לראות פני המלך בחיים חיותו, חצי שנה טרם נתבקש בישיבה של מעלה. וזכיתי לשרתו ולהיות כעבד לפני המלך, זה עשרים יום לפני גדיעתו. הרבה פעמים קריתי ושניתי לפניו, ולא זזה ידי ממנו, עד הלקח נזר תפארתנו מעל ראשנו, ונמס כל לבנו, אל הלקח ארון אלקים ואיננו.

דברי אסקופה הנדרסת בפני רגלי ת״ח. ישראל בלא״א כמוהר״ר שמואל נרו בן האיש הירא אלקים המופלג המנוח מוהר״ר עזריאל זצ״ל משקלאו יצ״ו שנסע לארץ הקדושה.

גם בהקדמתו ל״פאת השולחן״, מרחיב ר׳ ישראל בסיפוריו בשבחו של רבו הגדול:

כאחד מדורות הראשונים. . . חבר יותר משבעים חבורים עד היותו בן ארבעים. . . היו לו ק״ג פרושים בפסוק א׳ משיר השירים ולא נמצא איש סופר מהיר שיכתוב כדעתו. . . זכהו (ה׳) להשגת אור כל התורה, בפנימיותה וחוצותיה. . . ובאר ארות כל החכמות ואמר שהשיגם לתכליתם רק חכמת הרפואה ידע חכמת הניתוח והשייך אליה. . .

בנוסף לגדולתו בתורה מעלה ר׳ ישראל על נס את צדקותו, ומביא סיפורים ואירועים שונים בחייו המעידים על גדולתו במידות.

הוא מנמק את החלטתו לכתוב ספר זה: זה הספר הוא דבר חדש שלא היה עדיין ואינו בפוסקים ולא בקבלה ולא במוסר - מצוות התלויות בארץ, מתוך שלא היו מעשיות לאורך שנות הגלות, לא נלמדו כמעט, ומאז הרמב״ם לא נכתב עליהם הלכה למעשה. תחום הלכתי זה הוא כ״מת מצווה״, ובכתיבתו ובהוצאתו לאור של ספר זה מקיים ר׳ ישראל נדר שנדר בזמן המגפה בתקע״ג.

גם הקדמה זו לפאת-השולחן מסתיימת בתפילה לישועה, לבניין הגליל, ובא לציון גואל ברינה.

באגרת שכתב ר׳ ישראל לעשרת השבטים בשנת תקצ״א - ״אגרת לעשרת השבטים״ - הוא מבקש לעדכן את השבטים שהקשר עימהם נותק עוד בימי בית ראשון:

תחילת כל איכות וכמות תורתנו הקדושה. . . תורה נביאים וכתובים ותרגומיהן ופירושיהן מרבותינו הקדושים הראשונים והאחרונים רבים מאוד. ותורה שבע״פ מרבותינו הקדושים התנאים והאמוראים שישה סדרי משנה אשר סדרם רבנו הקדוש ר׳ יהודה הנשיא. . . ר׳ יוחנן והתלמוד הירושלמי, ר׳ אשי והתלמוד הבבלי וספרא וספרי ותוספות ופסיקתא, מדרשות, ספר הבהיר וספר יצירה וס׳ אותיות דר׳ עקיבא, ר׳ שמעון בן יוחאי והזהר. . .

בדורות מאוחרים יותר מונה ר׳ ישראל גדולי ישראל נוספים: ר׳ יצחק סגי נהור בן הראב״ד, ר׳ אליעזר מגרמייזא, הרמב״ן, האר״י הקדוש, הרי״ף, הרמב״ם, ר׳ יוסף קארו, הרמ״א ועד הגר״א. השמות הנזכרים, על פי תפישתו של ר׳ ישראל הם הבולטים שבגדולי ישראל שבכל הדורות.

כתלמיד מובהק של הגר״א, ר׳ ישראל הוא איש הלכה מובהק. ראשו ורובו שקוע הוא בתורה. החל בצעירותו בתלמיד, אחר כך כמסדר ומביא לדפוס את תורת רבו, כרב ומגיד מישרים בשקלוב, ומה שמעורר השתאות יותר מכל - גם בצוק העתים - בהיותו בצפת האיש אשר על העדה. בעת שכיתת את רגליו ונדד בנכר למצוא מקורות מחיה ליישוב הפרושי, בעוברו אסונות בחייו הפרטיים, ומשברים והלאות בחיי הציבור שהנהיג. בכל עת הוא עוסק בתורה, לומד ומלמד, כותב ויוצר ומחדש ומפרסם ספרים.

המסיונר הארמן הגיע לצפת בשנת 1831 (תקצ״א). לבקשתו, מסר לו ר׳ ישראל את סדר יומו. הוא נהג ללכת לישון בשעה 9:00, קם לתיקון חצות ולמד תורה עד אור הבוקר, תפילת שחרית ושוב עיסוק בתורה. אחר הצהרים ישן כרבע שעה. על פי מקורות אחרים, בחודש אלול אך ורק למד תורה, ולא קיבל אנשים לשיחה. קיימת עדות, כי בשבת נהג לדבר אך ורק בלשון הקודש.

זכה ר׳ ישראל, שספרו ״פאת השולחן״ יהיה עד ימינו אלו ובוודאי גם בעתיד, מנכסי צאן ברזל של הספרות ההלכתית על המצוות התלויות בארץ. זכות עצמית היא לו, וזכות מורו ורבו הגר״א אותו הוא מצטט ועליו הוא מסתמך במקומות רבים בספר.

ג. ארץ ישראל

חיבתו היתירה של ר׳ ישראל משקלוב לארץ ישראל באה לידי ביטוי כבר בהקדמתו לשו״ע או״ח. הוא מייחס את עצמו לסבו ר׳ עזריאל שנסע לארץ ישראל - סב, שכנראה לא הכיר אותו, אך ספג מדמותו וממעשיו.

אהבת ארץ ישראל של הגר״א גם היא, בלי ספק, הייתה ידועה לו והטביעה בו את חותמה. ניסיונו של הגאון לעלות ארצה, חזרתו המסתורית לוילנה, תרמו גם הם את חלקם. חיבה, שהייתה רק בכוח, יצאה אל הפועל, אחר בקשתו של ר׳ מנחם מנדל משקלוב, אשר היה קשור נפש אליו ממש. בקשתו ״לעמוד בעזרתו ולחונן הישוב ולבוא אצלו לארץ הקדש״ - נפלה על אוזן

כרויה. ולמרות רצונו "להישאר בחדר למודו ולא לבטל מסדרי עבודתו" ("האמת מארץ תצמח"). הוא עלה לארץ כיסופיו. ואפייני לו, מאז שעלה ארצה, לחתום את מכתביו במילים: עפר ארץ ישראל.

ואין חרטה, ואין חזרה, ואין כניעה לקשיי החיים המתלווים לשהייתו בארץ:

"כי בייסורים רבים עמדה לי אשר זכיתי להסתפח בנחלת ה' ולהתגנדר בעפרה זה שבעה ועשרים שנה. והרבה נתייסרתי והרבה יגיעות על תיקוני ישיבתה יגעתי וכמה הרפתק' עדו עלי מיום שבתי פחד דבר וחרב ורעב טעמתי ובשבי הקשה בסוגר ישבתי סבוני גם סבבוני אויבי בנפשי יקיפו עלי, ומה יעשה לי אדם אמרתי ובה' בטחתי ה' לי בעזרי עליו מרחם הושלכתי והרבה הצלתי ועזרתי אה"ק ואנשים בה בע"ה בכל כחי עבדתי והנהגות כולל צבור טהור בכל כחי עשיתי ועבודת למוד תורה ברבים קבעתי ויסודות ישוב אה"ק הרבה מחוץ ופנים יסדתי" (הקדמה לפאת-השולחן).

ארץ ישראל - בנגלה, מקום קיומן של מצוות התלויות בארץ, ולכך הוא נודר לחבר חיבור על מצוות אלו. והצד המעשי של הדברים עוסק ברכישת אדמות כדי לקיים מצוות אלו הלכה למעשה. ארץ ישראל - בנסתר, אתערותא דלתתא כדי לעורר אתערותא דלעילא. ארץ ישראל - מקום בו תבוא הגאולה, קיבוץ הגלויות והשבת המשפט - החזרת הסמיכה, ושתים אלו תחנות חשובות בדרכה. ר' ישראל עודד אנשים לעלייה. הוא פנה לעשרת השבטים בתקווה שסמוכיהם יחזירו עטרה ליושנה.

החלק הראשון בספרו פאת השולחן, הלכות ארץ ישראל, הוא אוסף מקורי שלו. הוא ליקט ואף הכריע ופסק בהלכות אלו, בעוד ששאר חלקי הספר בנויים על פי הרמב"ם.

ד. המנהגים המחייבים בארץ ישראל

נקודה מעניינת מאוד היא בעיית המנהגים: קבוצת אנשים יוצאי ליטא מגיעה ארצה. בארץ קיימת קהילה ספרדית גדולה ומגובשת וקהילה אשכנזית-חסידית קטנה. באלו מנהגים ינהגו?

מובא ב"תוספת מעשה רב" (בסידור הגר"א המורחב, עמ' 532):

"שמעתי מהרב יעקב כהנא (חתן בנו של הגר"א) ששמע הדברים יוצאים מפי אדמו"ר החסיד: לו יתן ה' שאזכה לשבת בארץ הקדש, וכדאי הוא לי שאפטר לכל הפחות ממנהג פוליש (פולין".) מצוטט מתוך מאמרו של הרב צוריאל בחוברת שהוציאה לאור ישיבת שעלבים, מספרא לסייפא, עלון מס' 25, עמ' 139]. מסתבר כי דעתו של הגר"א בעניין זה היא, כי שינוי מקום המגורים מתיר לשנות מנהג אבות, ושמא אף מחייב את השינוי. אך יתכן שמדובר ביחיד המצטרף לקהילה שמנהגיה שונים ממנהגיו.

דבריו של הרב אברהם דנציג, מחותנו של הגר"א, חד משמעיים יותר. בס' שערי-צדק שער משפטי-הארץ פרק יא,כו כתב בדין מעוד הסרכות, שבארץ ישראל הולכים אחר פסק השו"ע שאסור למעוך, ובני האשכנזים נהגו אחר הרמ"א. בכגון זה כייפינן לאשכנזים שינהגו כמו הספרדים, משום בל תתגודדו - לא תעשו אגודות אגודות. והסביר בבינת-אדם (שם), משום שארץ ישראל אתריה דהרמב"ם והשו"ע, והרי אף בחו"ל צווחין ככרוכיא על מעוך הסרכות. . . וא"כ איך יעלה על הדעת לנהוג קולא כזאת באי"י. . .

המסקנה המעשית היא: ארץ ישראל היא קהילתם של הרמב"ם והבית יוסף. כל אשכנזי העולה ארצה מצטרף לקהילתם, בין אם העולה הוא יחיד בין רבים, חייב הוא לקבל את מנהגי הספרדים משום האיסור "לא תתגודדו" - שמשמעותו שמירת אחדות המנהגים בקהילה.

ה. הוויכוח על תקנת העזבונות

קרוב לארבע מאות שנה היה נפוץ בירושלים ובשאר ערי הקודש בארץ ישראל מנהג, שמי שמת ולא הניח יורש בארץ ישראל, אפילו יש לו יורשים בחוץ לארץ, הקהל יורש את נכסיו.

התקנה שתקפה הייתה בימיו של ר' ישראל משקלוב, קוממה אותו, והוא מתאר במכתבו פרטים מזעזעים:

"שלוחי הפקידים באים ושוללים לעיני החולה את כל, ורואה שכתב לאחרים חילם".

האשכנזים וגדוליהם צווחו בחייהם על כך, "וגם אחרי מות קדושים ודאי עומדים וצועקים לפני כסא הכבוד, על שהלכו מעוה"ז בנפש מרה וגרם קצור חייהם. . . ". אך טבעי הוא שר' ישראל ינסה לבטל את התקנה.

נראה, שלא עלה בידיו של ר' ישראל להשיג את ביטול התקנה באופן מוחלט. ריבלין מציין, כי הספרדים המשיכו לשומרה ולנהוג לפיה גם אחרי שנת תר"כ, במקרים מיוחדים. התימנים, שהקימו חברא קדישא משלהם, החזיקו בתקנה. האשכנזים - ביטלוה לחלוטין. אך ריבלין מעיד מזיכרונות ילדותו, שהדברים לא היו מתנהגים כשורה גם בח"ק של האשכנזים, וגם נאמני הח"ק היו תופסים נכסי נעדרים, שלא היו להם יורשים בירושלים, והעיזבון עבר לבעלות החברא קדישא במקום לקהל.

ניסיונו וכשלונו של רבי ישראל משקלוב לחדש את ה'סמיכה'

ד"ר אריה מורגנשטרן / סיני ק תשמ"ז

א. מגמות משיחיות בעליית תלמידי הגר"א

מגמות משיחיות מובהקות מאפיינות את עליית תלמידי הגר"א לארץ ישראל בראשית המאה הי"ט. התייחסות תלמידיו לדמותו הכריזמטית של מורם ורבם הגר"א, היא במושגים של שליחות אלוהית להפצת אמיתותה של התורה וגילוי הדרך לקירוב הגאולה. תלמידיו גם האמינו כי נתגלה לו לגר"א "סוד הקץ". הם פועלים מתוך תחושה, כי תקופתם היא בעידן של "עקבתא דמשיחא" ומתמודדים מתוך מודעות גלויה עם הלגיטימיות של עלייתם ארצה לאור האיסור המגביל של "שלש השבועות". בעקבות כך הם גם דוחקים את הקץ מתוך הכרה, כי יש להתחיל את ההתעוררות האלוהית בפעילות אנושית אקטיבית מלמטה.

מבין כל הפעילויות של תלמידי הגר"א בארץ ישראל בולט ביחודו נסיונו של ר' ישראל משקלוב לחדש בראשית שנת תקצ"א (1830) את הסמיכה, על מנת להקים מחדש את בית הדין הגדול והסנהדרין. השבת המשפט העברי, לאחר שחדל מלהתקיים בשנות הגלות הארוכות, הינה אחד היסודות המציינים את גאולת ישראל לעתיד לבא. פעילות זו של ר' ישראל משקלוב נובעת, איפוא, מעצם מהותה, מתחושת הקץ הקרב. בפעילות זו יש משום נטילת אחריות אישית עצומה והיא נועזת ביותר לא רק בשל טיב המעשה, אשר אם יצליח, יש בו כדי לחולל תמורה במעמדו של עם ישראל, אלא גם בשל ההיבט הביצועי שלה, שהרי המעשה טעון הכרעה הלכתית באשר לדרך בה ניתן לחדש את הסמיכה. בענין זה רבתה המבוכה שכן גם הרמב"ם לא הכריע באופן מפורש וחד-משמעי בשאלה איך אפשר לחדש את הסמיכה כאשר במציאות אין סמוך ראשון.

נסיונו של ר' ישראל משקלוב נראה נועז שבעתיים לנוכח כשלונו הידוע של ר' יעקב בירב שניסה אף הוא, כשלש מאות שנה לפניו, בשנת ה'רצ"ח (1538) לחדש את הסמיכה. ואם למרות כל אלו החליט ר' ישראל משקלוב לעשות מעשה, להוציא מן הכח אל הפועל את הרצון לחדש את הסמיכה אין זאת אלא שהאמין כי המעשה יצליח. ובעצם הצלחתו יהווה אות לאמונתו שהתקופה העכשווית אכן הינה "עקבתא דמשיחא" וגם יהא בכך אישור לצדקת תפיסתו את סדר תהליך הגאולה על-פיה קודם חידוש הסמיכה לבנין ירושלים.

על מקצת מלבטיו בשאלת הדרך לחידוש הסמיכה אנו נרמזים באגרות ששלח ר' ישראל משקלוב סמוך לנסיונו לחדש את הסמיכה בשנת תקצ"א. מן הדברים עולה כי הוא מודע לפרטי ההתדיינות והמחלוקת ההלכתית בנושא הסמיכה בין ר' יעקב בירב לבין ר' לוי בן-חביב (הרלב"ח) כפי שבאו לביטוי בקונטרס הסמיכה לרלב"ח. נראה, כי נסיונו הכושל של ר' יעקב בירב לחדש את הסמיכה על פי הדרך שהציע הרמב"ם הניא אותי מלחזור על אותם משגים ולנקוט בדרך שונה.

באגרות אלה מעיד ר' ישראל משקלוב, כי בענין הצורך להקים מחדש את בית הדין הגדול כחלק אינטגראלי של תהליך הגאולה, הוא מסתמך על דברי הרמב"ם בפירוש המשניות למסכת סנהדרין פרק א' משנה א':

> **הלא זה הדבר, כנודע בשער בת רבים מפני רבותינו הקדושים. . . כי טרם יבא משיח צדקנו צריך שיהיה בא"י ב"ד הגדול סמוכים ובעוה"ר ע"י הגליות וכובד הגזרות הקשות בטלו הסמיכות. . . והשי"ת יעד שיהיה ב"ד הגדול כאמור ואשיבה שופטיך כבראשונה ויעציך כבתחלה אח"כ יקרא לך עיר הצדק קריה נאמנה (ישעי' א' כו - כז) וזה יהיה בלי ספק כשיכין הבורא ית"ש לבות בני אדם ותרבה זכותם ותשוקתם לשם ית' ולתורה לפני בא המשיח.**

לפי זה "השבת המשפט" תחילה היא היא המעניקה משמעות פנימית אמיתית ל"בנין ירושלים" וזהו, איפא, הטעם לסדר זה של שלבי הגאולה.

יש להעיר כי ר' ישראל משקלוב מציין את העקרון שעמד ביסוד דבריו של הרמב"ם, היינו ש"השבת המשפט" תהיה אחד הסימנים של גאולת ישראל העתידית וכי היא תחול בשלבים המוקדמים, לפני ביאת המשיח. אין ר' ישראל משקלוב מתייחס כלל אל הרישא שבדברי הרמב"ם בו הוא דן באופן שבו ניתן יהיה לחדש את הסמיכה. הסיבה להתעלמות זו מדברי הרמב"ם אינה מקרית. הבנת כוונת דברי הרמב"ם והדרך שהציע לחידוש הסמיכה הם הם שהיוו סלע מחלוקת קשה ביותר בפולמוס הסמיכה בין ר' יעקב בירב לבין הרלב"ח. ר' ישראל, שכאמור לעיל, מודע לפרטי ההתדיינות, לטעוניה ולקשייה המעשיים, מבקש שלא לחזור ולהשען על אותה דרך שהציע הרמב"ם.

ב. מחלוקת רבי יעקב בירב והרלב"ח

על מנת להבין אלו שיקולים עמדו ביסוד ההתלבטויות שהניעו את ר' ישראל משקלוב לנקוט בדרך שנקט, עלינו להרחיק עוד

כשלוש מאות שנה לאחור, ולתאר את הטעונים ההלכתיים של כל צד מבעלי הפלוגתא - ר' יעקב בירב מחד, והרלב"ח באידך.

המחלוקת בין השניים מתמקדת, כאמור, בהבנת דברי הרמב"ם בפירוש המשניות למסכת סנהדרין פרק א' משנה א' ובעיקר בהבנת דבריו בספרו "יד החזקה", הלכות סנהדרין פרק ד' הלכה י"א.

מן הדברים עולה שהקמתו מחדש של בית דין סמוך היא בעייתית מפני שהאופן לחידוש הסמיכה הנדון על ידי חכמים, מתבסס על מציאות שבה יש לפחות חכם סמוך אחד; ולחכם סמוך זה אמורה להיות הרשות לסמוך אחרים. אבל במציאות הריאלית, שבה פסקה שושלת הסמיכה, אין בכלל אף לא חכם אחד שהוא סמוך ושיכול להיות בבחינת סומך ראשון לאחרים. לדעת ר' יעקב בירב פוסק הרמב"ם שאפשר לחדש את שושלת הסמיכה בבחינת "יש מאין" אם יסכימו רוב החכמים לסמוך חכם אחד מביניהם והוא יסמוך אחרים. ובלבד שיהיו הסמוך והחכמים בארץ ישראל. לא כך סבור הרלב"ח. לדעתו, חזר בו הרמב"ם בזקנותו, במה שכתב בספרו ה"יד החזקה", מדבריו הראשונים שכתב בצעירותו, בפירוש המשניות. ואמנם ניסוח לשון הפתיחה של הדיון בשני המקומות "ויראה לי" "נראין לי הדברים" מעיד על הגישה היסודית של הרמב"ם, היינו שאין בדברים משום פסיקה, אלא הצעה, העלאת סברה; ובעיקר הלשון של חתימת הדיון ב"יד החזקה" - "והדבר צריך הכרע" - מעידה על כך שאין הרמב"ם מכריע בשאלת הדרך לחידוש הסמיכה. טענה זו דוחה ר' יעקב בירב. לדעתו לשון החתימה "והדבר צריך הכרע" מוסבת רק כלפי השאלה שהעלה הרמב"ם בסיפא, אבל הרישא אין בה ספק ואפשר להתחיל מחדש את הסמיכה על ידי הסכמת רוב חכמי ארץ ישראל.

בפירושו של הרדב"ז על הרמב"ם ב"יד החזקה" אנו שומעים איזכור למחלוקת ולטענות הרלב"ח כנגד ר' יעקב בירב. מסתבר שמלבד המחלוקת בשאלת הבנת דברי הרמב"ם, לא הקפיד ר' יעקב בירב למלא אחר התנאים שהציג הרמב"ם, היינו שכל החכמים שבארץ ישראל ישאו ויתנו בנושא במעמד אחד ואם יסכימו כולם למנות אחד מהם לראש, יהיה הוא סמוך ראשון ואז יסמוך הוא אחרים; ובלבד שיהיה זה חכם ובקיא גדול בכל מקצועות התורה שיוכל להכריע בכל השאלות ההלכתיות. לטענת הרלב"ח נכשל ר' יעקב בירב בכל אלה, ואף יותר מכך - לא נתקיים דיון מוקדם מלכתחילה; הסמיכה שסמכוהו חכמי צפת לא נעשתה על דעת כל חכמי ארץ-ישראל ורק בדיעבד הם ביקשו אישור לסמיכה מאת חכמי ירושלים. לדעת הרלב"ח, משנעשה כבר הנסיון שלא כדין, נכנס הנושא לפולמוס ולפיכך אין להעלות על הדעת שיתכן בכלל לדון בו מחדש בלי פניות אישיות. מעבר להסתייגויות מטעמים מעשיים עקרוניים נראה לרלב"ח מעשהו של ר' יעקב בירב משולל כל תוקף הואיל ומדובר במניעים חיצוניים בענין הטעון הכרעה הלכתית טהורה. לדעתו די בנימוק זה כדי לפסול את המעשה מיסודו גם אם היו מקפידים למלא אחר כל התנאים שהציג הרמב"ם.

נראה שר' ישראל משקלוב המודע למחלוקת הסמיכה חש בעליל את חולשת טעוניו של ר' יעקב בירב ואת נסיונו לכפות על הכתובים את משאלת לבו. גם הוא רואה בדברי הרמב"ם לא פסיקה איך ומה יש לעשות כדי לחדש את הסמיכה, אלא הבעת דעה בענין. נראה גם שהוא נוטה לקבל את בקורתו של הרדב"ז בפירושו על דברי הרמב"ם. לדבריו של הרדב"ז הרמב"ם מניח שתי הנחות יסוד. האחת - הקב"ה הבטיח שיחודש בית הדין הגדול כנאמר:

"ואשיבה שופטיך כבראשונה" וכו' והשניה - הקב"ה קבע שהזמן להשבת המשפט יהיה לפני ביאת המשיח. הקושי - מאחר וחידוש הסמיכה יכול להעשות רק על ידי מי שהוא סמוך מלכתחילה והואיל ונתבטלה הסמיכה בישראל - איך ניישב בין החזון למציאות?

ההצעה שהציע הרמב"ם - דרך שונה לחידוש הסמיכה - היא דחוקה הואיל ואינה מתבססת על יסודות הלכיים אלא על שיקול דעת הגיוני ומטעם זה אין הרדב"ז מקבלה וכדבריו בפירושו שם: "הראיה שכתב רבינו בפירוש המשנה לדבר אינה ראויה לסמוך עליה וז"ל שאם לא תאמר כן א"א שתמצא ב"ד הגדול לעולם. לפי שנצטרך שיהיה כל אחד מהם סמוך על כל פנים".

הרדב"ז דוחה, איפא, את הצעת הרמב"ם בנוגע לאופן חידוש הסמיכה והוא מציג שלש אפשרויות אחרות, אשר עליהן תחודש הסמיכה על ידי מישהו שהוא כבר סמוך, ועל ידי כך תחודש הסמיכה בבחינת "יש מיש" ולא בבחינת "יש מאין". אפשרויות אלו אינן סותרות את הדרישה ההלכתית ובכך יתרונן. האפשרות הראשונה סמיכה על ידי אליהו הנביא, "אליהו בא לפני המשיח כמבואר בכתובים ובדברי רז"ל והרי הוא סמוך ויסמוך אחרים לפני בוא המשיח". האפשרות השניה, שהסומך יבוא מקרב עשרת השבטים. הם יבואו לפני בוא מלך המשיח לעשות מלחמות ומאחר שהם סמוכים יסמכו אחרים ותחודש על ידי כך שושלת הסמיכה: "דבני ראובן עתידים לבוא ולעשות מלחמות לפני בוא מלך המשיח. ומאן לימא לן שלא יהיה בהן סמוך מפי סמוך והוא יסמוך אחרים" האפשרות השלישית שמעלה הרדב"ז היא סמיכה על ידי המשיח עצמו: "אמרו במדרשות שהמשיח יתגלה בגליל ויחזור ויתכסה. ומאן לימא לן שלא יסמוך ב"ד בזמן שיתגלה תחילה". ר' ישראל משקלוב בבואו להכריע כיצד ניתן לחדש את הסמיכה בימיו בוחר אחת מבין שלש האפשרויות שהעלה הרדב"ז, את חידוש הסמיכה באמצעות עשרת השבטים זאת משום שביסוד תפיסתם של תלמידי הגר"א מונח הכלל הקבלי שעל האדם לפתוח במעשים עלי אדמות ואחר כך לצפות להענות שמימית. כפי דברי ר' ישראל עצמו: "שכל הדברים צריכים התעוררות תחילה מלמטה" הצלחת הסמיכה באמצעות עשרת השבטים נתונה אמנם להענות שמימית, אבל עצם המעשה, - החיפוש אחריהם, מציאתם, שיגור חכם סמוך מאתם לארץ-ישראל על מנת לסמוך מחכמי הארץ - כל אלו נתונים בידי אדם. אם ימנע מעשותם גם הענות אלהית לא תהיה ותהליך הגאולה יעוכב. ועוד, בניגוד למעשהו של ר' יעקב בירב, הנסיון למצוא את עשרת השבטים הנו מעשה נייטרלי מבחינת ההלכה, זוהי הכשרת הקרקע לעצם חידוש הסמיכה, אשר רק בדיעבד יתברר אם היא רצויה לשמים וגוררת עמו הצלחה או לא. אלא שכלל זה אינו

שריר בכל תקופה;

האפשרות לחדש את הסמיכה באמצעות עשרת השבטים יש לה עכשיו, על פי תפיסתו של ר׳ ישראל, סיכויים להצליח. לשם כך עליו להוכיח שמציאותם היא ריאלית ולא דמיון שוא. עליו גם להביא ראיות שאפשר למוצאם ולהגיע אליהם. כמו כן עליו להביא ראיות שהם עצמם סמוכים ויכולים לחדש את הסמיכה בבחינת ״יש מישׁ״. ר׳ ישראל מעגן את ראיותיו בסימוכין ממקורות מגוונים; מהם קבליים, מהם מדרשיים ומהם עדויות על מציאותם הריאלית. רבגוניותם של האסמכתאות, ההקבלה וההצטלבות ביניהם, מעידים לדעתו, אלו על אלו, מאשרים מחזקים ומאמתים אותם.

ג. המקורות לניסיונו של ר׳ ישראל לחדש את הסמיכה

המקורות על נסיון ר׳ ישראל משקלוב לחדש את הסמיכה התבססו עד כה על איזכורים בהעתקי אגרות ״הפקידים והאמרכלים מאמשטרדם״ ובעיקר על האגרת של ר׳ ישראל משקלוב לעשרת השבטים אשר נדפסה על ידי ארגון הפקוא״מ בשנת תקצ״ב. עד כה לא היו בידינו אגרות מארץ ישראל הדנות או מתארות את הרקע לשליחות. כל ידיעותינו על הרקע לשיגור האגרת התבססו על מכתביו של ר׳ צבי הירש לעהרן ראש הפקוא״מ, אשר כפי שכבר ציינו במקום אחר משופעים באינפורמציה רבה. עם זאת לא היה לנו הבטחון שאמנם באגרותיו באה לביטוי תמיד ההשתקפות הכוללת והמלאה של הנושאים. והנה, לאחרונה, נתגלה דבר קיומו של פנקס המכיל את תולדות משפחת ר׳ אברהם ב״ר אהרן פרינץ, מי שהיה יד ימינו של צ״ה לעהרן בהנהגת הפקוא״מ. לתוך פנקס זה העתיק ר׳ אברהם פרינץ מספר אגרות מארץ ישראל שבודאי יחס להן חשיבות מיוחדת. אחת האגרות היא העתק מכתב ששיגר ר׳ ישראל משקלוב לר׳ אברהם שלמה זלמן צורף [ראש״ז] שד״ר הקהיליה הפרושית בירושלים, ששהה אותה עת בעיר ליוורנו. במכתב זה הוא מבשר לו לראשונה על יציאת השליח ר׳ ברוך מפינסק ועל הרקע לשליחות זו. לפנינו אינפורמציה המצויה בחלקה באגרת לעשרת השבטים ובמכתביו של צ״ה לעהרן, אולם יש בה גם פרטים בלתי ידועים המוסיפים על ידיעותינו הקודמות.

כבר באגרת לעשרת השבטים נדרש ר׳ ישראל משקלוב לשורה של ראיות על עצם מציאותם וכן על היותם סמוכים. עובדה זו יש בה כדי ללמדנו שהוא ער לבעיתיות הקשורה באמונה בקיומם, אך מאידך מלא בטחון שהחלטתו להוציא את השליחות אל הפועל, מוצדקת.

מתוך הנחה שקיומם ודאי, הוא עובר לשאלת המפתח, האם יש בקרבם סמוכים? תשובתו היא חיובית ולכך יש לו שתי ראיות. האחת מקורה בסיפור אלדד הדני. בדברי הפתיחה לאגרת עשה״ש מתאר ר׳ ישראל משקלוב את מעמדם ואורחות חייהם על פי דברי אלדד הדני עצמו ואף מציין את מקומם של השבטים:

> **כאשר אבותינו ספרו לנו. . . אשר בא לפניהם בזמן שש מאות וארבעים לאלף החמישי איש אחד צדיק וישר שמו רבי אלדד הדני משבט דן, והוא סיפר והודיע יקר תפארת גדולתם וצדקתם. . . ודרכי תורתנו הקדושה ברורה בידם מפי משה רבנו ע״ה מסיני כפי קבלתם, ודנים דיני קנסות ודיני נפשות בסנהדרין כפקודתם.**

וכפי שכתב בספרו אלדד הדני, אשר עליו מסתמך ר׳ ישראל משקלוב: עשה״ש ובני משה הם ״בעלי אמונה ובעלי תורה ובעלי משנה ובעלי תלמוד וכשהם שונים אומרים: אמר יהושע בן-נון מפי משה מפי הגבורה. ואינם מזכירים שם חכם ולא יודעים אותו״, ומכיון שחסנם הצבאי הביא להם חיי שלום ושלוה, הרי בודאי יש אצלם בית דין סמוך גם עכשיו.

האסמכתא השניה של ר׳ ישראל היא האגרת אשר שלחו בני משה בשנת ה׳ ת״ו אל שבטי יהודה ובנימין בירושלים. באגרת מעידים בני משה על עצמם כי הם דנים ״בארבע מתות ב״ד עפ״י הזקן הגדול היושב בבית הכנסת״.

על עדויות אלו שבכתב מוסיף ר׳ ישראל, כי גם על פי הסברה ניתן להגיע למסקנה שיש אצל עשרת השבטים בית דין סמוך ״. . . משום שהן רובם של כל ישראל והלכות ברורות אצלם באין ספק״ העובדה שעשה״ש מקיימים את הסמיכה בחוץ לארץ - בנגוד לתנאי שהציב הרמב״ם: שהסומך והנסמך יהיו בארץ ישראל - אינה מהווה בעיה, זאת, כנראה, בזכות העובדה ששושלת הסמיכה לא פסקה אצלם, אלא היא נמשכת ברציפות ממשה רבינו ויהושע בן-נון. קיומה של אפשרות כזו נרמז בדברי, ר׳ יהושע בן לוי המתאר מצב שבו יתכן שסמוך מחוץ לארץ יסמוך חכם בארץ ישראל אבל לא בכיוון ההפוך ועל כן, כסיכום הדיון בנושא זה, מבקש ר׳ ישראל מעשה״ש ״יבחרו נא כמה מחכמיהם הסמוכים. . . ויבואו נא לא״י נחלת אבותינו ויסמכו לת״ח כדי שימצא ב״ד סמוכים בא״י, אשר תחלת הגאולה תלויה בזה״.

לאחר שר׳ ישראל משקלוב טרח להוכיח שמציאותם של עשרת השבטים היא ריאלית וכי מצויים בקרבם סמוכים הוא חייב להוכיח שמקומם ידוע ויותר מכך - שניתן בזמן הזה להגיע עדיהם.

את שורת הראיות לקשרים שנוצרו בעבר עם עשרת השבטים פותח ר׳ ישראל בעדות מן האלף החמישי:

> **אשר באזנינו שמענו מפי עדי ראיה. אבותינו ספרו לנו כי באלף החמשי היתה גזרה קשה בחו״ל במדינת אחב״י בארץ אשכנז. . . וישלחו כלל אחב״י שלוחים נאמנים למחנה שכינתם קדושת אחינו בני משה רבנו ע״ה וישיגו אותם חונים מעבר לנהר סמבטיון. ויעבור איש צדיק ושמו רבי מאיר חזן את הנהר סמבטיון. . . ויקרב אל אחינו הקדושים, וישלחו משם איש צדיק אחד ושמו ר׳ דן, ובגבורות נפלאות אשר עשה. . הציל את אחינו ב״י. . . ויספר להם מגדולת יקר**

תפארתם ומלכותם.

עדות אחרת המתייחסת לשנת ה׳ רפ״ג מספרת כי לארץ איטליה ״בא אחד מהם שמו דוד בן שלמה שר צבא ישראל״ באגרת לראש״ז מציין ר׳ ישראל את המקור ממנו למד על ספור המעשה הזה - ספר ארחות עולם. ואמנם בפרק י״ד נמצא הספור בהרחבת יתר ״יהודי הזה מכת שני השבטים הוא. . . מן העומדים מיושבים במדברות ההם כבני הרכבים באהלים. . . ולמטה מהם ולהלאה תשלום עשרת השבטים והם סמוך למדברות. . . אשר על ים סוף״.

עדות אחרת המעידה על היכולת למצוא מקום משכנם של עשרת השבטים מבוססת על עדות ישירות שגבה ר׳ ישראל משקלוב שנתיים לפני שליחות ר׳ ברוך, משני שלוחים אשכנזים בני צפת וטבריה שחזרו משליחות לתימן. הללו סיפרו כי בדרכם פגשו איש משבט דן, ישששכר שמו, והוא סיפר להם על ״מקום ארצם וגדולתם ותוקפם וקדושתם ורב עשרם ומלכותם. . . ״ וראהו בחגורתם שם המלך והנשיא ופסוק יהי דן נחש. . . לדברי ר׳ ישראל משקלוב נחקרו שני העדים בנפרד ונמצאה עדותם אחת, מכאן שאין להטיל ספק במהימנות עדותם.

עדויות אחרות מכוונות להוכיח כי אפשר לזהות את מקומם של עשרת השבטים על פי ריחוקם ומהלך ט״ו יום ממקומם של בני הרכבים ואלו האחרונים, הנקראים ״יהוד אלחבר״, יודעים את הדרך המוליכה לעשרת השבטים אף מקומם של בני הרכבים ידוע - במדבר על דרך מצרים - בדרך השיירות ההולכות לעיר מכה. אודות בני הרכבים נקשרו תאורים - שהם תקיפים וגובים מס דרכים אפילו משיירות השולטן ההולכות ל״מיקע״ בהמשך מכתבו לראש״ז כותב ר׳ ישראל במפורש:

עוד לו זאת אמנע מכת״ר נר׳ להגיד קשט דברי אמת שמקום בני הרכבים הנז׳ ידועים וגלויים לנו בלי שום ספק שהמה קרובים מאד לגבול אה״ק כמו שלשה ימים מדמשק בדרך המדבר למדינת מיקע ומצד שני סמוכים לגבול מצרים.

גם בענין זה מביא ר׳ ישראל ראיה ממשית ומוחשית נוספת. על פי עדות זו פגש תלמיד חכם אחד מכולל הפרושים בירושלים, בהיותו לרגל עסקיו במצרים, בסוחר ערבי מפורסם מדרום מצרים. בתיווכו של אותו סוחר כמעט שנאות אותו תלמיד חכם ללכת עמו על מנת להפגש עם בני הרכבים, שאותם ואת מקומם הכיר הסוחר. השניים, לפי מכתבו של ר׳ ישראל משקלוב, אפילו סיכמו ביניהם את הצדדים הטכניים לבצוע המסע, כגון הבטחת שלום האנשים בדרך והשגת תעודות מעבר קונסולריות. אולם, מחשש שמא לא יעמוד בתלאות הדרך ומכיווך שלא היה בקיא בלשון הערבית נסוג בו איש ירושלים ולא יצא לשליחות.

כאמור לעיל תקופתנו עמוסה צפיות משיחיות עזות, בטחונו של ר׳ ישראל משקלוב בסיכויים הריאליים למצוא את עשרת השבטים קשורים באמונתו, כי גילויים הוא אחד המאפיינים של תהליך הגאולה. באגרתו לעשרת השבטים הוא כותב: ״כי על כן נשענו בדברי רבותינו הקדושים התנאים. . . התנא רשב״י קדש הקדשים גלה לנו בזהר קדשו כי בעקבות משיחא יתגלו מאחינו מעשרת השבטים. . . ״ ובהמשך הוא מצטט מדברי המדרש בילקוט תהלים ״כשעתיד הקב״ה לקבץ את ישראל ראשון הוא מקבץ את שבט מנשה שנאמר לי גלעד לי מנשה. . . ״.

דברי הזוהר דלעיל, כי בעקבתא דמשיחא ייתגלו עשה״ש מקבלים לדברי ר׳ ישראל משקלוב משמעות מוחשית על ידי שני סוגים של ראיות. שניהם כאחד טוענים שעכשיו הוא הזמן שהמדרש מכוון כלפיו. ראשית - התפיסה הכוללת הרואה באירועים רבים במציאות ההיסטורית סימנים לכך שהתקופה העכשווית הינה ״עקבתא דמשיחא״. שנית - מכלול העדויות שהזכרנו לעיל שהמסקנה הנובעת מהם היא כי עכשיו הוא הזמן שבו אפשר להגיע לעשרת השבטים. כמסקנת ביניים משילובם של שלש המקורות יש לאמר כי התקופה העכשווית הינה ״עקבתא דמשיחא״ וגילויים של עשרת השבטים הוא בר השג. הנה, המקורות העיוניים בדבר מקומם ותפקידם של עשרת השבטים בגאולה האחרונה יוצאים, איפוא, מגדר העיון התיאורטי המופשט הערטילאי ולובשים בתפיסתו של ר׳ ישראל משקלוב משמעות ריאלית לחלוטין.

יתר על כן, בעוד שהמדרשים דלעיל שקישרו את עשרת השבטים עם תקופת הגאולה, מדברים על גילויים באופן פאסיבי, הנה מוסיף ר׳ ישראל משקלוב מדרש שונה ברוחו מילקוט שיר השירים: על הפסוק הנך יפה דודי. אף ערשנו וגו׳ (שה״ש א טו): ״אלו עשרת השבטים שגלו לפנים מן הנהר סמבטיון, שעתידים גלות יהודה ובנימין לילך אצלם להביאם, כדי שיזכו עמהם לימי המשיח ולחיי עוה״ב, שנאמר בימים ההם ילכו בית יהודה על בית ישראל ויבאו יחדו מארץ צפון על הארץ אשר הנחלתי את אבותיכם״. מדרש זה ריגש את ר׳ ישראל משקלוב במיוחד. מכל המדרשים, הפסוקים, ודברי הדרוש שהזכיר באגרתו לעשרת השבטים, אין הוא שב ומזכיר במכתבו לראש״ז אלא את המדרש הזה בלבד; וזאת תוך שהוא מפנה את תשומת לבו של ראש״ז אל המקור המדרשי הזה באופן מיוחד.

נראה, שהוא תופס את דברי המדרש כמכוונים כלפי תלמידי הגר״א, שאכן עלו ובאו לארץ ישראל מארץ צפון, הלא היא רוסיה, בשליחות אלהית לקדום תהליך הגאולה לחידוש הקשר עם עשרת השבטים והבאתם לארץ ישראל ״כדי שיזכו עמהם לימי המשיח״.

השתלבותם של כל הראיות, הן העיוניות והן הריאליות, התקשרותם עם מכלול התפיסות המשיחיות של תלמידי הגר״א מפרים אלו את אלו, מוסיפים ומחזקים אותם ומאשרים את אמיתות כלם. מן הקומפלקס הזה צומחת תפיסה מובנית, מעין שלשלת, אשר כל חוליה שבה חיונית לשלמותה. רבגוניות היסודות שבה הם המעניקים לה את תכונת המוצקות שבה.

אין להוציא מכלל חשבון שר׳ ישראל משקלוב נזקק לכל המערכת הסבוכה של ההוכחות האלה כדי להצדיק את טענתו שחידוש הסמיכה קודם לבנין ירושלים בתהליך הגאולה, ורצונו העז לעשות כל מאמץ, כולל סיכון חייו של השליח, כדי להוכיח

את צדקתו.

על המידה העצומה של האמונה שפיעמה בלבו בהצלחת השליחות לעשרת השבטים. תעיד העובדה שלאגרת לעשרת השבטים צרף ר' ישראל משקלוב אגרת מיוחדת נוספת, הקרויה "אגרת הספקות". באגרת זו ביקש לשתף את חכמי עשרת השבטים בסודות התורה שקיבל מרבו הגאון מוילנא וכן העלה בפניהם כמה ספקות וגילה להם"

איזה סודות ממנו (הגר"א) מה שלא רצו התנאים לגלות לתלמידיהם בז"ה (בזהר הקדוש) וסוד גילוי שתין אתוין [ששים אותיות או תיבות של קריאת שמע] בפ' ראשונה שלא ידע התשב"ץ בתשובותיו ח"ב וח"ג ע"ש וזכיתי לקבל ממנו [מהגר"א].

וכן "איזה סודות שגלה, אשר עד בואו היו נעלמים מעין כל חי" נוסף ל"אגרת הספקות" שהוא כתב בעצמו שלח ר' ישראל עם השליח גם כמה "ספרים שלא יש אצלם" בהם ספרי קבלה של האר"י הקדוש, ר' יצחק לוריא. וכן "מעט מספריו הקדושים בנסתרות" של הגר"א, כגון הספר "ספרא דצניעותא". שיגור "אגרת הספיקות" וספרי קבלה העוסקים בתורת הנסתר בידי ר' ברוך מפינסק, אל חכמי עשרת השבטים, ובעיקר שיתופם בסודות התורה ובקשתו לקבל מהם תשובות לספיקות בעניני קבלה, מעיד על אמונה תמימה ללא מיצרים לא רק בקיומם אלא בכך שאכן יש בקרבם חכמים שהתורה ורזיה נהירים להם.

ד. תגובות תלמידי הגר"א לשליחות לעשרת השבטים

השליחות לעשרת השבטים היתה מעשה נועז, אבל היא לא היתה בשום פנים ואופן מעשה ספונטני. הרעיון לחדש את הסמיכה באמצעות עשרת השבטים לא עלה בדעתו של ר' ישראל משקלוב רק סמוך לביצועה, אלא כפי שהוא אומר במכתבו לראש"ז **"זה כמה שנים בלבי כאש בוערה"**. יתר על כן, הרעיון לא היה פרי הגותו שלו בלבד אלא נדון מזה שנים בקרב חוגי תלמידי הגר"א בארץ ישראל. היו מי שתמכו בו והיו מי שהסתייגו מביצועו הלכה למעשה.

ראש"ז, מי שהיה מראשי הכולל הפרושי בירושלים היה מאוהדי הרעיון ומהתומכים הנלהבים לביצועו זה כמה שנים, למרות שחבריו בהנהגת הכולל בירושלים התנגדו לרעיון.

וכך הוא כותב: "וזה **כמה שנים** שנתתי דעתי על זה לשלוח לשד"ר אשר אותה נפשו ללכת בדרך זה. . . ות"ל ב"ה **שהחיינו וקימנו לזמן הזה** לראות שיצא מחשבתי מכח אל הפועל. . . ". מדברי ראש"ז עולה כי ביצוע הרעיון נדחה עד כה בגלל הסיבה הפשוטה שלא נמצא אדם בעל תכונות מתאימות שיהא מסוגל לעמוד בקשיי הדרך, וכלשונו: "מי שינדבו לבו לסכן א"ע בדרכים הללו".

כאשר ראש"ז מזכיר את ההתייחסות השלילית של הפרושים בירושלים אל ביצוע השליחות הוא אומר: "אכן מחמת דוחק הצבור ועול החובות אשר עליהם לא הסכימו רבני וממוני עה"ק ירושלים ת"ו עמדי להרבות בהוצאות על הספק" אלא שראש"ז לא פירש מהו אותו "ספק". האם הספק מוסב כלפי עצם קיומם של עשרת השבטים, כלפי האפשרות הריאלית להגיע אליהם, או אולי מבטא הספק התייחסות שלילית לעצם הרעיון, היינו שחידוש הסנהדרין, הוא המהלך המתבקש בתהליך הגאולה.

סביר להניח כי אילו ראו אנשי ירושלים עין בעין את השליחות וחשיבותה כפי שראה אותה ר' ישראל משקלוב, לא היה הכסף עומד בינם ובין ביצועה. צריך לזכור כי הפרושים בירושלים הוציאו סכומי עתק על הנסיונות להשגת פירמאן לבנין "חצר" חורבת ד' יהודה החסיד, לפשרות עם הנושים הערביים ולהוצאות אחרות שהיו קשורות בבנין ה"חצר".

אולם, יש לזכור כי לבצוע השליחות קדמו נסיונות קודמים לגילוי מקומם של עשרת השבטים ומשום כך ניתן לומר כי שליחות שנת תקצ"א אינה אלא סיומה של שרשרת נסיונות שראשיתם באגרת ששגרו ראשי קהילת שקלוב בשנת תקס"ג "אל בני ישראל הדרים בארץ טארטריה" כדי לברר היכן מקומם של עשרת השבטים. ושמא יש להקדים את ראשיתם לכישלון נסיונו של הגר"א עצמו לעלות לארץ ישראל, על פי דברי ר' שמואל מסלנט המסתמך על "מסורת בפי צנועים וחכמי יח"ס [יחידי סגולה] במדינת ליטא שענין הסמיכה היה אדיר כל חפץ הגר"א ז"ל בנסיעתו לאה"ק, אך כאשר אחז צדיק דרכו וילך הלוך ונסוע למסעיו דרך המדינות וכרכי ישראל הגדולים שמע וילמוד לדעת את דרכי פרנסי אה"ק וראשיה ואת הנהגתם אז, וישם אל לבו וידע ויבן כי לא יהיה לו שומע מהם. ויט מעליהם ויהפוך ידו וישב אל מקומו. ומפני כבוד קדושת הארץ כסה סוד ולא גלה על עון יושביה. ולא השיב לשואליו דבר מאומה". האם ביקש הגר"א בעצמו לחדש את הסמיכה בדרך של הסכמת "כל חכמי ארץ ישראל" כדרישת הרמב"ם? האם החשש שמא לא יענו לו חכמי ארץ ישראל הרתיע אותו? נראה שאמנם כך הם פני דברים - על פי עדות ר' שמואל מסלנט.

יתכן ותלמידי הגר"א ור' ישראל משקלוב בראשם, ביקשו להמשיך במקום בו נכשל הגר"א בעצמו, תוך בחירת נתיב העוקף את הצורך בקבלת הסכמתם של כל חכמי ארץ ישראל והמבוסס על רעיון חדוש הסמיכה באמצעות עשרת השבטים.

כשלון שליחותו של ר' ברוך לעשרת השבטים לא שינה את דעתו הנחרצת של ר' ישראל משקלוב כי ניתן לחדש את הסמיכה באמצעות עשרת השבטים. במכתב אל צ"ה לעהרן ראש הפקידים והאמרכלים מחודש אדר שני תקצ"ד, הוא מתאר את כשלון השליחות משנת תקצ"א וכותב: "צר לנו מאד כי לא עלתה בידינו מגמת פנינו ולשמע אוזן דאבה נפשנו על הריגת השליח ר"ב]ר' [דורב ע"ה הי"ד, אכן ע"כ נודע לנו עתה בברור מקום מלכות עשה"ש" ר' ישראל משקלוב תולה את כשלון השליחות בר' ברוך על

שלא דבק במשימה, פנה עורף לשליחותו והפך להיות רופאו של האימאם התימני יחיא "אולם צריכים ללכת שמה בעלי זכיות מלובשים מגיני ברזל במעשיהם. . . וגדולים ביראת השם שאותו לבדו ביראה יעבדו ולא יראו ולא יפחדו ולא ירך לבבם מפני שום סבה מקרית ולא יפנו לשום דבר זולת המבוקש". בסופו של דבר מזכיר ר' ישראל במכתבו את הרעיון לשגר שליח נוסף לאותו מקום "ועצת ד' על פי ידידי תנחנו אם נוסיף לשלוח שמה אנשים". מרד הפלאחים שפרץ בצפת בה' סיון אותה שנה מנע ממנו לממש את הרעיון. לא מן הנמנע שבעקבות חורבן צפת במרד הפלאחים הופנתה אצבע מאשימה כלפי ר' ישראל משקלוב שכרכה את הסתבכותו בהרפתקה של השליחות לעשרת השבטים עם אובדן רכוש רב של כולל הפרושים בצפת, רכוש שהיה עשוי לשמש את בנינה של "חצר" חורבת ר' יהודה החסיד וחזוקה של הקהילה הפרושית בירושלים.

מכאן ואילך הולך ומתדרדר מעמדו של ר' ישראל משקלוב במהירות רבה. גורמים רבים חברו בתהליך זה, מהם אישיים ומהם אידיאולוגיים. שאלת מקומה של ירושלים מול צפת תופסת מקום נכבד במחלוקת זו אולם, מעל כולם, עומד הכשלון הצורב של הנסיון לחדש את הסמיכה. יעלה עליו, בעתיד הלא רחוק, רעש האדמה בגליל מיום כ"ד טבת תקצ"ז בו קיפחו את חייהם למעלה מאלפיים יהודי צפת וטבריה. כמו בעבר, יואשם ר' ישראל משקלוב על ידי הפרושים בירושלים באחריות עקיפה לחורבן הנורא, חורבן שבא מתוך קנאתה של ירושלים על שניסו לתת לבנין הגליל ולא לה את הבכורה בתהליך הגאולה.

נספחים.

אגרת ר' אברהם שלמה זלמן צורף (ראש"ז) לפקידים והאמרכלים באמשטרדם ובתוכה מכתבו של ר' ישראל משקלוב בעניני עשרת השבטים

ב"ה יום ב' כ' למב"י התקצ"א ל' פה ליוורנו יע"א

החיים והשלום וכל כיו"ב לכבוד וכו' פקידי ומשגיחי אה"ק ת"ו וכו' גי"ק מיום ד' דחהמ"פ ק 'לנכון, והיום יום הפאצט פניתי מע' עסקי לעשות רצון צדיקים להעתיק להם אג' ידי הרב המאה"ג כמוה"ר נ' אלי בדבר זה הגם שאצלי רוב דבריו ידועים וגלוים וזה כמה שנים שנתתי דעתי על זה לשלוח לשד"ר אשר אותה נפשו ללכת בדרך זה אשר זולתי אין בכל ד' עה"ק ת"ו מי שינדבו לבו לסכן א"ע בדרכים הללו, והוא מסוגל הרבה לזה, אכן מחמת דוחק הצבור ועול החובות אשר עליהם לא הסכימו רבני וממוני עה"ק ירושלם ת"ו עמדי להרבות בהוצאות על הספק, ות"ל ב"ה שהחיינו וקימנו לזמן הזה לראות שיצא מחשבתי מכח אל הפועל בטחנו שה 'יהי' בעזרו ויוליכיהו לשלום ויחזירהו בהצלחה לביתו בבשורות טובות מאחינו האובדים בארץ אשור, ויעלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו ב"ב כיר"א.

וזה העתק דברי הרב הנ"ל שי' אות באות:

"עוד אחת אגלה לידידי נר"ו כי הסכמנו כולנו לשלוח איש אחד מיוחד לאחינו בני משה רבינו ע"ה ועשרת השבטים, כי נודע עניינם ומלכותם ועשרם וגדולתם מלבד הנודע בס' ארחות עולם בזמן רפ"ב לאלף מה שהי' אחד שלמה ב"ד שר צבא בארץ הצבי ואטלייא וכו' בסה"ד, גם מאלדד הדני ומעשה אקדמות, עוד באו שלוחינו מתימן, א' בכאן וא' בטברי' אשכנזים, ספרו לנו שראו זה שנתים איש א' בסאנע ע"מ תימן שמו ישכר משבט דן וראהו בחגורתו שם המלך והנשיא ופסוק יהי דן נחש וכו' וסיפר נפלאותיו וגילו לו כי רבים הם במ"נ, וא"א פה להאריך בסיפורים, ודקדקנו על אמיתות הענין בסגנון אחד סיפרו מה שלא בפני זה והי' שם קפיצות הדרך בכנפו ונעלם זה האיש בלכתו בדרך עם אחד, ההוא אמר כי עיקר הם בני משה הקדוש, וע"פ הנהגתם, וימצא שם ספר ויעתר יצחק שהדפיסו ר"י ארגיום דף שם כתוב אגרת מבני משה לאחינו ב"י - העתקתיה, והגאון רב אזולאי זצוק"ל אימנה בהכרתו ח"י גאוני ארץ מצרים בזמן אשר"י נפלאות מדובר בה. ויעיין ידידי בילקוט שיר השירים רמז תתקפ"ה על פסוק הנך יפה וכו' ערשנו רעננה שעתידים בני יהודא ובנימין ללכת לעשרת השבטים שמפנים לנהר סמבטיון להביאם שיזכו עמהם לימות המשיח כו' שנאמר בימים ההם ילכו בית יהד' על בית ישראל כו' ירמי' ג.'

תחלה הסכמנו לשלוח מן ד"א עה"ק מאשכנזים הי' כי אחינו הספרדים היו' לא רצו מפחדים כי בביאור שהשולטן בלכתם למיקע, עוברים דרך המדבר שיושבים שם בני הרכבים הנקראים יהוד אלחבר, ופורעים להם מס כידוע ואח"כ חזר הרדס בדחו', הסכמנו לשלוח בפ"ע וכבר עשיתי אגרת נפלאה בעניני מפלאות וידיעות רוחניות ובקשות ענינם נפלאים, ותפילותינו ויחודינו ועל צרות אחבנ"י אשר במדינתנו אשר הם בס"נ כאשר סיפר השד"ר ר' יהושע נ"י מגזירות הרבה כעין שמד ה"ח, ושיבאו מי ומי מהם לעורר לבם כל ישראל לתשובה.

וענין סמיכה לחכמי ישראל מהם שהם סמוכים שבזה תלוי ביאת משיחנו כפי שכתב הרמב"ם זצוק"ל בפי' המשניות שלו וכידוע בקונטרס הסמיכה לרלב"ח.

ובאחרונה כתבתי דוחקנו וצרותינו וחובותינו ובקשתי תרומת ב"ו והעתקתי המשנת אשר"י הנז' וכתבתי תשובה ע"ז ושלחתי להם ספרים שלא יש אצלם ורוממתי שבחי רבינו הגאון יחיד בדורו, ושלחתי ספרא דצניעותא הקדוש וטמנתי להם איזה סודות ממנו מה שלא רצו התנאים לגלות לתלמידיהם בז"ה וסוד גילוי שתין אתוין בפ' ראשונה שלא ידע התשב"ץ בתשובותיו ח"ב

וח״ג ע״ש וזכיתי לקבל ממנו.

ושלחנו את ר׳ ברוך מקארלין שי׳ להיות בקי בלשון ובהלוך הדרך ערבי ומוכשר לזה ורצה הרבה והשבענוהו בנק״ח בבית הגאון שי׳ שלא יסיח דעתו עד ג׳ שנים שילך רק לשם והדרך ע״ד מצרים ושר של מצרים גדול עד מיקע, ומשם הוא בבירור מקום בית הרכבים בני יונדב בן רכב שזכרו באגרתם בני משה ר״נ - ועשיתי לו סיבה חיצונית כתב שהולך לחפש בעלי עגונות שלנו - והקונסול הוא השר המושל במדינות מיקע הנז׳ כתב למטה והשיג ביורדי מהשר לדודיקי ויש שם דרך עד שם ידוע לנו בבירור.

ידידי זה כמה שנים בלבי כאש בוערה הייתי מתון בדרכי והגאון הצדיק שי׳ הרהיבוני באמרו שלא ישאולוהו בזה שידוע לנו בבירור כי הגיע זמן זה והתלהב כאש בזה, ואני מחזיקו ע״י פרישותו זה זמן רב ויסורים הרבים ועבודתו תמה ותורתו וזכות אבותיו הק׳ נ״ע, כי נגלה לו פה חלומות אמיתים כידוע לי. וההוצאה לא רבה כ״א יהי׳ עם מה שנותנים לאשתו עד ג׳ שנים ערך ב׳ אלפים גראש ונותנים כולל חב״ד שבחרון רביע - וחז״ל אמרו אל תהי מפליג לכ״ד.

ואם הגאון דלונדון שי׳ יהי׳ לו חשק לראות אגרת שלי הנז׳ יכתוב לי אגרת ויראה לי איך אשלח על ההצא׳. אצוה להעתיק שני האגרת שכתבתי בטחתי שישמח הרבה כי כדאי לכל בני גלותנו לראות נפלאות בזה כמו מגלה עשיתי׳ ובתוך מגלת אסתר כרכתי עכ״ז בעניין זה בטחנו בישועת ה׳ שנשיג דבר זה לטובת כלל אחב״י המפוזרים בין העמים כצאן בלי רועה ואי׳ לעינים שכך רואות דור יתום כזה ונתקיים בנו ובייחוד במדינהיו מלכה ושרי׳ בגוים אין תורה ועלינו נאמר והמשכיל בעת היא ידום ואין להאריך עוד לו זאת אמנע מכתר נר׳ להגיד קשט דברי אמת שמקום בני הרכבים הנז׳ ידועים וגלוים לנו בלי שום ספק שהמה קרובים מאד לגבול אה״ק כמו שלשה ימים מדמשק בדרך המדבר למדינת מיקע ומצד השני סמוכים לגבול מצרים וזה שני שנים שהי׳ ת״ח אחד מכולל שלנו מעה״ק ירושלים ת״ו במצרים אשר יצא למדינתו ובהיות שמה אמר לו סוחר אחד ישמעאל מתושבי עיר אחת בסוף גבול במצרים כמו מהלך עשרה ימים על הנילוס ויש לנו ידו׳ שיש לזה הסוחר שותפים סוחרים גדולים במצרים ופיתה לזה הת״ח הנ׳ שיסע עמי לעירו אשר שם באים בכל יום השוק מבני הרכבים הנ׳ למכור בהמות וגמלים לרוב ובקשו שיביאו להם איזה יהודי בעל תורה ויתנו להם סך מסויים עבור זה והסוחר הנז׳ רצה ממנו ד׳ מאות גראש בעד כל הדרך עם הוצאות ורצה להעמיד ערבים מהסוחרים השותפים שלו אשר במצרים ולכתוב זה אצל הקונסול שמחוייב להעמיד לקונסול או ליד מי שירצה הוא אגרת ממנו שהביאו לשלום לשם ושמסר אותו לבני הרכבים הנ׳ כרצונו ,ואם לא יתרצה ללכת עמהם מחוייב להחזירו על הוצאותיו בחזרה למצרים. ומחמת שזה האיש אינו מסוגל לזה ואינו בקי בלשין ערבי לא רצה לקבל עליו ללכת עמו אשר לא כן ר׳ ברוך הנ״ל כבר יודע כ״ז ובלי ספק יסע באלה מסעי ויצליח אי״ה ה׳ יזכהו לשמוע בקרוב בשורה טובה מזה.

שנת כל ישראל לטובה ולברכה אמן

אגרת ר׳ ישראל משקלוב על כשלון שליחות ר׳ ברוך מפינסק

(האגרת נדפסה על דף בודד על ידי הפקוא״מ באמשטרדם)

מודעת זאת בארץ אשר שלחו חכמי ורבני האשכנזים שבארץ ישראל תוב״ב בחורף שנת תקצ״א לפ״ק את מהר״ר ברוך במהר״ר שמואל זצ״ל יושב עה״ק צפת תוב״ב בשליחות אל בני משה רבנו ע״ה ועשרת השבטים כמבואר באגרת הדפוסה פה אשר סדרה הרב הגאון המאה״ג מהר״ר ישראל נר״ו, ממונה ומשגיח דק״ק אשכנזים פרושים שא״י תוב״ב אור לו בעה״ק צפת תוב״ב. עתה קבלנו כתב מן הרב הגאון הנז׳ נר״ו מחדש אדר שני תקצ״ד לפ״ק בו הודיענו מה הי׳ בסופו של השליח הנז׳ והאמנם כי לא בשורה היא כאשר צפינו, מצאנו נכון להפיק רצון רבים וכן שלמים אשר נכספו לדעת זאת, לצות להדפיסו, וזה פתשגן הכתב.

השליח רבי ברוך אשר שלחנו אל בני משה רבנו ע״ה ועשה״ש כידוע מאגרתנו אליהם, חפש כשתי שנים ולא מצא מה שבקש בדרך אשר הלך בה, וישת פניו לדרך אחרת ויבא אל עיר המלוכה בארץ תימן, שם העיר סאנא ושם מלך נער, והי׳ חולה ימים רבים הוא ומשנהו וכל בני ביתו בחולי ידוע במדינת מולדתנו, ורבי ברוך ידע רפואה לחולי זה. ויועץ עם רב העיר איש חכם וצדיק אם ילך ויתקרב אל המלך בידעו לרפאותו, וישאלהו הרב לאמר מי אתה ומאין תבא ומה מלאכתך, ויספר לו היותו שליח מאתנו אל אחינו ב״מ ועשה״ש ויראהו אגרתנו הגדולה. ויתפעל הרב מאד ועיניו זלגו דמעות, ויאמר לו זאת חובתך ותעשנה ללכת בשליחותך ואל תשעה אל דבר אחר, וגם אני מוכן ללכת עמך, וכן עשה, ויקח גם משרת עמו שמו ר׳ יוסף בן ציון מודעי, וילכו דרך מדבר מהלך ט״ו יום , בעש״ק ירד רבי ברוך על הארץ לקנות שביתה ,ויבא עקרב גדול כראש גמל, וישכהו ברגלו עדי חציו. באבירות לבו שלף את חרבו וינתח את העקרב בתוך וגם בשר רגלו חתך ויגדל כאבו מאוד, וישא את עיניו וירא והנה שה הולך תועה ,ויחזק בו וישחטהו ויקרעהו וישם רגלו בקרבו, ויהי לו למזור ולרפאות תעלה. ויתבונן רבי ברוך מאין בא שה במדבר מקום אשר אין שם יישוב בני אדם, ויבקש וימצא עדרי צאן ורועיהם עמהם. וישאלם לאמר (כי ידע ר״ב לדבר בלשונם) מאין אתם ויענו, רועי צאן בני דן אנחנו. ויאמר להם הוליכוני נא אליהם כי את אחי בני דן אנכי מבקש, דעו נא כי שליח כל ישראל אנכי מארץ הקדושה, וישיבוהו לאמר, לא נוכל לתתך לעבור אף כי להביאך אליהם עדי נשאלם תחלה, שב פה עם האנשים אשר אתך עד נלך ונשוב אליכם, גם כי יעברו ימים עדי נשובה.

ויעזבום הרועים וילכו להם, ורבי ברוך עם הרב ומשרתו עמדו במדבר אשר הי׳ שם ויקוו מיום ליום כי ישובו אליהם הרועים, ויהי כאשר עברו ימים הרבה ולא שבו, והמים אשר הביאו רבי ברוך וסיעתו עמהם הי׳ הלוך וחסור, ויפחד הרב החכם הנז׳ לעמוד שם עוד, כי אמר פן נמות בצמא ובמורך לבבו הפחיד גם את השליח רבי ברוך והניעו לשוב אתו, וישובו לעיר סאנא.

בשובם העירה שמע רבי ברוך אשר המלך עודנו חולה, ויתקרב אל המלך לאמר, יש לאל ידי לרפאותו, ויאמר המלך יבא. ויהי כאשר אמר כן עשה ובמשך זמן שלשה חדשים רפאהו וישב המלך לאיתנו, ויאהבהו המלך מאד ויגדלהו וינשאהו ויעשירהו ויתן לו בית גדול ועבדים לשרת אותו, ויקנא בו רופא המלך וידבר עליו סרה אל המלך ויאמר מרגל הוא אשר שלח השר המושל במצרים אשר כבר כבש חצי ארץ תימן, לרגל את עיר המלוכה וללכדה, ולא שמע אליו המלך מאהבתו את ר״ב אשר רפאהו וירא הרופא כי לא נשמעו דבריו ויקשור קשר עם הכומר השופט להוריד את ר״ב לבאר שחת ויבא הכומר השופט אל המלך ויאמר לו לאמר, הגדלת איש עברי לצחק בנו ובאמונתנו, הנה לעג עלינו ובזה את דתנו, ומרה תהי׳ באחרונה כי הוא מרגל את הארץ, וישאל המלך את ר״ב אם אמת הדבר אשר דברו עליו, ויען ויאמר, פיהם דבר שוא וימינם שקר נקי אנכי מכל עוון. ויהי לימים אחרי כן ויבא המלך ועבדיו לבית רבי ברוך ,ויצו לעשות משתה, ויאכלו וישתו וישכרו, ככלותם לאכול ולשתות ירד המלך לגנו של רבי ברוך ויצוהו להעמיד לו תל אבנים לירות בחצים על האבן הראשה, כדרכם שם בשחוק ההוא ,ויעש רבי ברוך כאשר צוהו המלך, אך תחת אשר יורה המלך חציו על האבן, זרק החצי על ר״ב ויפול ארצה ועוד נפשו בו, ויפלו עבדי המלך עליו ויהרגוהו וינתחוהו לנתחים; ותרדמה נפלה על המלך ויישן וירדם. בהקיצו משנתו שאל את עבדיו אי׳ חכים רבי ברוך (חכים בלשונם רופא) ויענהו לאמר הרגנוהו. ויתנחם המלך ויצר לו מאד, וכאשר ראה בשרו מושלך למאכל עופות וכלבים ואין אוכל אותו חרה אפו על הרופא אשר התעולל עליו עלילות ברשע ויאמר לו המלך הביטה וראה למי עוללת כה כי איש קדוש הי׳, ויענהו זה הרשע, ישליכו נא בשר הנהרג בתערובת בשר עזים לפני הכלבים ולא תשאר ממנו פרוסה, ויצו המלך לעשות כן, ואף גם זאת לא חרץ כלב פיהו לאכול כ״א בשר העז, ואת בשר ר״ב הניחו, ויהרוג המלך את הרופא הרשע שחיק טמיא, ויקרא את היהודים ראשי קהל סאנא ויצום ללקט את נתחי ר״ב הנהרג הי״ד ולקברו בכבוד ולבנות נפש על קברו, וגם נתן אל ידם תיבה עם כספו וכתביו של ר״ב ע״ה לתת הכל ליורשיו כי שמע ממנו אשר יש לו בן ובת באי״י.

אחר הדברים האלה בא רכב אחד מבני דן לעין עיר סאנא וישאל את היהודים על השליח ר״ב - ויאמרו לו איננו כי הרגוהו, מיד פנה אליהם עורף ונעלם מכל עין רואי.

כל זה סיפר ר׳ יוסף בן ציון מודעי הנז׳ לר׳ שלמה פ״ח ובנו שהי׳ באלכסנדריא וכן סיפר לי השד״ר ספרדי מפה עה״ק צפת ת״ו כמהר״ר טובי׳ נ״י ששמע כל סיפור המעשה הנ״ל מפי ר 'יוסף הנז׳ בנסע עמו מתימן לאלכסנדריא והתרנו בבית דין אשת רבי ברוך ע״ה ע״פ עדות עד מפי עד כד״ת.

צר לנו מאד כי לא עלתה בידינו מגמת פנינו ולשמע אוזן דאבה נפשנו על הריגת השליח ר״ב ע״ה הי״ד, אכן עכ״פ נודע לנו עתה בברור מקום מלכות עשה״ש אולם צריכים ללכת שמה בעלי זכיות מלובשים מגיני ברזל במעשיהם להנצל מנחשים ועקרבים, וגדולים ביראת השם שאותו לבדו ביראה יעבדו ולא ייראו ולא יפחדו ולא ירך לבבם מפני שום סבה מקרית ולא יפנו לשום דבר זולת המבוקש. ועצת ד׳ על פי ידידי תנחנו אם נוסיף לשלוח אנשים שמה, אם נחדל ,מחשבה בעצה תכון, והמקום ב״ה יהי׳ בעזרתנו.

כל האמור כתבתי כבר דרך ליוורנו, אך מדאגה מדבר פן לא הגיע לידם, ובידעי היותם צמאים לשמוע מה הי׳ בסופו של השליח ע״ה, לא נתעצלתי מלכפול הדברים בזה.

ועוד נודיעם דבר שנתחדש, הנה בא כעת הנה גוי ערבי שהלך ונסע בכמה חלקי העולם, וספר שהי׳ אצל היהודים בני הרכבים, ודרך הלוכו אליהם הי׳ דרך ארם צובא מהלך ט״ו יום דרך המדבר נגד מזרח שמש, ויבא אל עיר בנוי׳ מאבנים גדולות מאד ושער העיר משונה ומאבן אחת נעשה, ולא מצא אדם בתוך העיר כי אם בעמק ברגלי ההר הקרוב לעיר ההיא שם מצא אהלים הרבה מאד ובני אדם אין מספר, והם בעלי קומה וגבורים גדולים ונוראים, ואמרו לו היותם יהודים והעיר נקראת עיר יהוד אלחבר, וגם שאלוהו היש יהודים במדינתו, ועוד ספר מהם בפלאות, וחכמי ורבני הספרדים הי״ו פה, דברו עמו להוליך אגרת מהם אל בני הרכבים ולהביא תשובתם אליהם והבטיחוהו שכר אלף גרו״ש, ודעתי נוטה לשלוח גם אגרתי על ידו, ויש אתנו פה שני אנשים הי״ו הרוצים ללכת עמו אחר פסח הבע״ל ועוד נשית עצה בדבר אי״ה ויחדיו נמתיק סוד ד׳ יהי׳ עמנו ויצליח מעשינו

הודענו היום את כל ונוכחת, תוכן הדברים אשר נכתבו לנו מהרב הגאון המאה״ג הממונה ומשגיח הנז״ל נר״ו, הרחמן יבשרנו בשורות טובות וישועות ונחמות ויקבץ נדחינו מארבע כנפות הארץ ויעלנו בשמחה לארצנו ויטענו בגבולנו בבי״א. כ״ע פקידי ואמרכלי ערי הקדש תובב״א החונים בק״ק אמשטרדם יע״א.